© 2026 International Conference on Multidisciplinary Sciences and Innovations . All Rights Reserved.

OMONIMLƏRIN ÇOXMƏNALıLıQ PROBLEMI ILƏ BAĞLıLıĞı

Magistr: **Seyhun Rzayev Sahib oğlu**
Elmi rəhbər: B/m., f.ü.f.d. **A.V. Novruzova**

Dil canlı orqanizm kimi daim inkişaf edən, dəyişən, yeni mənalar qazanan və köhnə formaları itirən mürəkkəb sistemdir. Bu sistemdə sözlərin mənaca müxtəlifliyi, onların bir neçə mənanı ifadə edə bilməsi, yaxud eyni səs tərkibinə malik olub müxtəlif anlayışlara işarə etməsi dilin daxili qanunauyğunluqlarından irəli gəlir. Bu baxımdan omonimlik və çoxmənalılıq hadisələri dilin leksik sisteminin mühüm komponentləridir və bir-biri ilə sıx əlaqədə mövcuddur.

Omonimlik və çoxmənalılıq bir-birinə yaxın hadisələr olsa da, onlar mahiyyətcə fərqli anlayışlardır. Çoxmənalılıq bir sözün tarixi inkişaf prosesində mənaca genişlənməsi, müxtəlif kontekstlərdə yeni semantik çalarlar qazanması nəticəsində yaranır. Məsələn, "*baş*" sözü həm insan orqanını, həm də "*başçı*", "*başlamaq*", "*başlıca*" kimi məcazi anlayışları ifadə edir. Bu sözlər arasında semantik əlaqə vardır. Omonimlik isə əksinə, eyni səs forması ilə ifadə olunan, lakin mənaca bir-birindən tam fərqli olan sözlərin hadisəsidir. Məsələn, "*yaz*" (ilin fəsli) və "*yaz*" (yazmaq feilinin əmri) sözləri arasında heç bir məna əlaqəsi yoxdur.

Omonimlik hadisəsinin yaranmasında müxtəlif yollar rol oynayır. Tarixi fonetik dəyişikliklər nəticəsində fərqli sözlər eyni formaya düşə bilər, yaxud semantik inkişaf nəticəsində çoxmənalı sözlərin mənaları arasında əlaqə itərək omonimlər əmələ gətirə bilər. Bu baxımdan omonimlik çoxmənalılıqla sıx bağlıdır, çünki çoxmənalı sözlərin müəyyən inkişaf mərhələsində mənalar arasındakı semantik əlaqənin tam qırılması nəticəsində omonimlik meydana gəlir.

Azərbaycan dilçiliyində bu məsələ ilə bağlı tədqiqatlar əsasən XIX əsrin sonlarından aparılmağa başlanmışdır. M.Kaşğarinin "Divani-lüğət-it-türk" əsərində də bəzi omonim nümunələrinə rast gəlinir. XX əsrin ortalarından etibarən isə bu problemə elmi baxışlar formalaşmışdır. Ə.Axundov, A.Əlizadə, M.Həsənov, M. Hüseynzadə kimi alimlər omonimlik və çoxmənalılığın qarşılıqlı münasibətlərini müxtəlif aspektlərdən tədqiq etmişlər.

Omonimlik dilin strukturunda müəyyən ziddiyyətlər yaratsa da, bu hadisə eyni zamanda dilin ifadə imkanlarını genişləndirir. Leksik vahidlərin eyni səslənməsi bədii dilin obrazlılığını artırır, nitqdə oyun, yumor, kinayə və ironiyanın yaranmasına səbəb olur. Məsələn, "*Qal, getmə, bu qalanın altında qalaram*" kimi cümlələrdə "*qal*" feilinin həm "*qalmaq*" əmri, həm də "*qala*" isim kökü ilə əlaqəli səslənməsi məna oyunu yaradır.

Çoxmənalılıqla omonimlik arasında əsas fərq onların semantik əlaqəsindədir. Polisemiya zamanı bir sözün mənaları arasında daxili məntiqi bağlılıq mövcuddur. Məsələn, "*ayaq*" sözü həm insan orqanını, həm də *"ayaq səsləri", "ayaq üstdə qalmaq", "ayağa durmaq"* kimi məcazi mənaları bildirir. Hər iki halda *"ayaq"* anlayışı hərəkət və dayaq funksiyası ilə bağlıdır. Lakin *"qol"* (insan orqanı) və *"qol"* (məsələn, "komanda qol vurdu") sözləri artıq semantik əlaqəsini itirmiş omonimlər kimi çıxış edir.

Dil inkişaf etdikcə çoxmənalı sözlərin mənaları arasında əlaqə tədricən zəifləyə bilər və nəticədə omonimlər meydana gələr. Məsələn, qədim türkcədə "*yaz*" sözü həm "*müəyyən fəsil*", həm də "*yazmaq*" mənalarında işlənmiş, sonrakı mərhələdə bu mənalar arasında əlaqə qırılmış və iki müstəqil söz formalaşmışdır. Deməli, omonimlik bir çox hallarda çoxmənalılığın "son mərhələsi" kimi meydana çıxır.

Omonimlik və çoxmənalılığın sərhədlərinin müəyyənləş-dirilməsi dilçilikdə ən çətin məsələlərdən biridir. Bəzi hallarda eyni söz həm çoxmənalı, həm də omonim kimi dəyərləndirilə bilər. Bu hal xüsusilə tarixi-etimoloji baxımdan araşdırma tələb edir. Məsələn, *"yol" sözü "hərəkət istiqaməti", "həyat yolu", "tərbiyə yolu", "tutduğu yol"* kimi mənalarda işlənərkən çoxmənalıdır.

© 2026 International Conference on Multidisciplinary Sciences and Innovations . All Rights Reserved.

Lakin “yol” (keçid yeri) və “yol” (saç yolmaq mənasında feil) sözləri arasında semantik əlaqə yoxdur və bunlar omonimlərdir.

Omonimliklə çoxmənalılığın əlaqəsinin araşdırılması yalnız leksik səviyyədə deyil, həm də qrammatik və fonetik səviyyədə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan dilində eyni morfoloji formanın müxtəlif mənalar ifadə etməsi də bu hadisələrin bir təzahürüdür. Məsələn, *“gəlir”* sözü həm isim (maddi gəlir), həm də feil forması (o gəlir) kimi işlənə bilər. Burada qrammatik omonimlikdən danışmaq mümkündür.

Bu hadisələrin düzgün dəyərləndirilməsi dilin semantik sisteminin öyrənilməsində əsas rol oynayır. Müasir linqvistika omonimlik və çoxmənalılıq problemlərini yalnız formal və semantik baxımdan deyil, həm də funksional-pragmatik aspektdə təhlil edir. Omonimlər danışıq prosesində bəzən anlaşılmazlıq yaratsa da, kontekst bu çətinliyi aradan qaldırır. Kontekstin müəyyənləşdirici rolu həm çoxmənalılıqda, həm də omonimlikdə əsas göstəricidir. Bundan əlavə, çoxmənalılıq dilin iqtisadi prinsipinə xidmət edir, çünki bir söz vasitəsilə müxtəlif anlayışların ifadəsi mümkündür. Omonimlik isə dilin estetik və üslubi imkanlarını zənginləşdirir. Buna görə də hər iki hadisə dilin təbii inkişafının ayrılmaz hissəsidir.

Nəticə etibarilə, omonimlik və çoxmənalılıq eyni kökdən yaranan, lakin semantik əlaqənin dərəcəsinə görə bir-birindən fərqlənən hadisələrdir. Onların qarşılıqlı əlaqəsinin öyrənilməsi leksik-semantik sistemin daha dərindən başa düşülməsinə, sözün mənasının formalaşma mexanizminin izahına və dilin daxili inkişaf qanunlarının aşkara çıxarılmasına imkan verir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Axundov Ə. “Azərbaycan dilinin leksikası və frazeologiyası”. Bakı: Elm, 1986.
2. Həsənov M. “Azərbaycan dilində çoxmənalılıq və omonimlik”. Bakı: Nurlan, 2004.
3. Hüseynzadə M. “Dil və məna münasibətləri”. Bakı: Elm və Təhsil, 2010.
4. Məmmədli R. “Azərbaycan dilinin semantik sistemi”. Bakı: Elm, 2019.
5. Vinogradov V.V. “Russkaya leksikologiya”. Moskva: Nauka, 1980.